„PHILOLOGICAL STUDIES“ – Славистичко меѓународно интердисциплинарно списание од областа на хуманистичките науки

Издавач

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Институт за македонска литература – Скопје

***Philological Studies,* Vol. XXIV No. 2 (2026)**

Главен уредник

проф. д-р Јасмина Мојсиева-Гушева – Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

Извршен уредник:

д-р Тамара Ќупева – Институт за македонска литература. Скопје, Северна Македонија

Уредувачки одбор

проф. д-р Ивица Баковиќ – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

д-р Бојан Чолак – Институт за литература и уметност, Белград, Србија

д-р Нина Дитмајер-Прандо – Институт за словенечка литература и литературни студии, Љубљана, Словенија

проф. д-р Роберт Ходел – Институт за славистички студии, Универзитет во Хамбург Германија

проф. д-р Бранко Тошовиќ – Институт за славистички студии, Универзитет „Карл-Франц“ во Грац, Австрија

проф. д-р Оксана Микитенко – Институт за: уметнички студии, фолклор и етнологија „Максим Рилски“, Национална академија на науки на Украина, Киев, Украина

СОДРЖИНА / CONTENT

Предговор (мк) 17

Preface (en) 18

Предговор (ср) 19

Predgovor (sl) 20

Predgovor (hr) 21

Филозофски и културолошки проблеми / Philosophical-Cultural Problems

Ангелина Бановиќ-Марковска / Angelina Banović-Markovska

ВРЕМЕНСКАТА ДИМЕНЗИЈА НА ВИСТИНАТА КАЈ ДОСТОЕВСКИ И БУЛГАКОВ /

THE TEMPORAL DIMENSION OF TRUTH IN DOSTOEVSKY AND BULGAKOV 25-52

Историја и филологија / History and Philology

Дарин Ангеловски / Darin Angelovski

КАНОНСКАТА ПРЕТСТАВА ЗА ТВОРЕШТВОТО НА ПИСАТЕЛОТ ИВАН ТОЧКО И НЕГОВАТА НЕОБЈАВЕНА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА /

THE CANONICAL REPRESENTATION OF IVAN TOČKO'S WORK AND HIS UNPUBLISHED WRITINGS FOR CHILDREN 55-67

Јазикот во историско-културолошки контекст (компаративен аспект) / Word in Historical and Cultural Context (Comparative Aspect)

Андреј Стојановски / Andrej Stojanovski

ПАРОДИЈАТА И ХИПЕРБОЛАТА / PARODY AND HYPERBOLE . 71-92

Литературата во интеркултурен контекст / Literature in Intercultural Context

Вељко С. Ивановић / Veljko S. Ivanović

ИДИОТ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА: *РАТНИ ДРУГОВИ* И ТРАГОВИ РУСКЕ КУЛТУРЕ /

THE IDIOT OF STANISLAV VINAVER: *WAR COMRADES* AND MARKS OF RUSSIAN CULTURE 95-129

Јована Караникиќ Јосимовска, Анастасија Ѓурчинова / Jovana Karanikikj Josimovska, Anastasija Gjurčinova

ИТАЛИЈАНСКИТЕ ПРЕВОДИ НА МАКЕДОНСКИТЕ КЛАСИЦИ:КОНЕСКИ И УРОШЕВИЌ ПРЕД ЧИТАТЕЛИТЕ ВО ИТАЛИЈА /

ITALIAN TRANSLATIONS OF MACEDONIAN CLASSICS: KONESKI AND UROŠEVIĆ FOR ITALIAN READERS 131-155

Ivica Baković

MAKEDONSKI KLASICI U HRVATSKOJ: PRIJEVODNA RECEPCIJA MAKEDONSKE KNJIŽEVNOSTI I MAKEDONSKOG KNJIŽEVNOG KANONA U HRVATSKOJ OD 1991. DO 2025. /

MACEDONIAN CLASSICS IN CROATIA: THE TRANSLATIONAL RECEPTION OF MACEDONIAN LITERATURE AND THE MACEDONIAN LITERARY CANON IN CROATIA FROM 1991 TO 2025 157-196

Ivana Latković, Ana Marić

SPISATELJICE U, OKO I ONKRAJ KANONA JUŽNOSLAVENSKIH KNJIŽEVNOSTI /

WOMEN WRITERS WITHIN, AROUND, AND BEYOND THE CANON OF SOUTH SLAVIC LITERATURES 197-225

Снежана Николић / Snežana Nikolić

БАГДАЛА (1954) КАО ЗАЧЕТАК ПОЕТИКЕ ФРАГМЕНТАРНОСТИ И КОЛАЖИРАЊА У СТВАРАЛАШТВУ ДУШАНА МАТИЋА /

BAGDALA (1954) AS THE ORIGIN OF THE POETICS OF FRAGMENTARINESS AND COLLAGE IN THE OEUVRE OF DUŠAN MATIĆ 227-249

Гоце Смилевски / Goce Smilevski

ЗОШТО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ Е ОТСУТНА ОД *ЗАПАДНИОТ КАНОН* НА ХАРОЛД БЛУМ? /

WHY MACEDONIAN LITERATURE IS ABSENT FROM HAROLD BLOOM'S *WESTERN CANON* 251-267

Марко С. Тошовић / Marko S. Tošović

УСМЕНА ПРИЧА И ТИШИНА У РОМАНУ КОД ХИПЕРБОРЕЈАЦА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ /

ORAL STORYTELLING AND SILENCE IN THE NOVEL AMONG THE HYPERBOREANS BY MILOŠ CRNJANSKI 269-290

Jakov Milovac

ĐAVOLSKA ZVIJERI, ČUDNO SAZDANA: FOKALIZACIJA I ROD U IGRI S ĐAVOLOVIM REPOM VITOMILA ZUPANA /

DEVILISH BEAST, STRANGELY MADE: FOCALIZATION AND GENDER IN VITOMIL ZUPAN'S GAME WITH THE DEVIL'S TAIL... 291-306

Марија С. Цветићанин / Marija S. Cvetićanin

ОБЛИЦИ СМЕХА У ПРИПОВЕДНОМ СТВАРАЛАШТВУ ЛАЗЕ ЛАЗАРЕВИЋА /

FORMS OF LAUGHTER IN THE NARRATIVE CREATION OF LAZA LAZAREVIĆ 307-322

Matija Ivačić, Ivan Moharić

PANSLAVIZAM JÁNA KOLLÁRA U ODABRANIM DJELIMA HRVATSKIH ILIRSKIH PJESNIKA (ADOPCIJA I TRANSFORMACIJA)

JÁN KOLLÁR'S PAN-SLAVISM IN SELECTED WORKS OF CROATIAN ILLYRIAN POETS (ADOPTION AND TRANSFORMATION) 323-350

Современото општество во културата, јазикот и литературата / Modern Society in Culture, Language and Literature

Јасмина Мојсиева-Гушева / Jasmina Mojsieva-Gusheva

ПРИРОДАТА ВО МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ БАЛАДИ (Еколошки и семантички пристап) /

NATURE IN MACEDONIAN FOLK BALLADS (An Ecological and Semantic Approach) 353-375

Проучување на говорот и лингводидактика / Speech Studies and Language Didactics

Симона Груевска-Маџоска / Simona Gruevska Madjoska

СИНОНИМИЈАТА И ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКАТА АКУМУЛАЦИЈА ВО РОМАНИТЕ НА ГОЦЕ СМИЛЕВСКИ (Семантички и стилистички аспекти) /

SYNONYMY AND LEXICO-SEMANTIC ACCUMULATION IN THE NOVELS OF GOCE SMILEVSKI (Semantic and Stylistic Aspects) 379-400

Рецензии и информации / Reviews and Information

Тамара Бабић / Tamara Babić

О ЈЕДНОЈ ПРЕКООКЕАНСКОЈ ЧЕЖЊИ / ON A TRANSEOCEANIC LONGING 403-406

Наталија Благојевић / Natalija Blagojević

ИЗМЕЂУ ПОЈМА И ТУМАЧЕЊА: VADEMECUM КАО САВРЕМЕНИ ВОДИЧ КРОЗ ИСТОРИЈУ УМЕТНОСТИ /

BETWEEN CONCEPT AND INTERPRETATION: VADEMECUM AS A CONTEMPORARY GUIDE THROUGH ART HISTORY 407-409

Валентина Миронска-Христовска / Valentina Mironska-Hristovska

ХРИСТИЈАНСТВОТО ВО ЦРНОГОРСКИОТ ДУХОВЕН И КУЛТУРНОИСТОРИСКИ ИДЕНТИТЕТ /

CHRISTIANITY IN THE MONTENEGRIN SPIRITUAL AND CULTURAL-HISTORICAL IDENTITY 411-421

Љубица Д. Нешић / Ljubica D. Nešić

СВЕТИ САВА У ИСТОРИЈИ, ТЕОЛОГИЈИ И УМЕТНОСТИ /

SAINT SAVA IN HISTORY, THEOLOGY, AND ART..... 423-428

Билјана Ристовска-Јосифовска / Biljana Ristovska-Josifovska

ТРКАЛЕЗНАТА МАСА „АКАДЕМСКИОТ ПРОФИЛ НА КРСТЕ МИСИРКОВ“ – ПО ПОВОД 150-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО /

ROUND TABLE "THE ACADEMIC PROFILE OF KRSTE MISIRKOV" – ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY FROM HIS BIRTH (SKOPJE, 18 NOVEMBER 2024)..... 429-435

Бојан Чолак / Bojan Čolak

СИНТЕТИЧКИ ХОРИЗОНТИ НУШИЋЕВОГ ДЕЛА: О МОНОГРАФИЈИ *КЊИЖЕВНИ СВИЈЕТ БРАНИСЛАВА НУШИЋА* ГОРАНА МАКСИМОВИЋА /

SYNTHETIC HORIZONS OF NUŠIĆ'S WORK: ON THE MONOGRAPH *THE LITERARY WORLD OF BRANISLAV NUŠIĆ* BY GORAN MAKSIMOVIĆ..... 437-441

UDK: 821.163.42-1.09

PANSLAVIZAM JÁNA KOLLÁRA U ODABRANIM DJELIMA HRVATSKIH ILIRSKIH PJESNIKA (ADOPCIJA I TRANSFORMACIJA)

Matija Ivačić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7863-9547
Ivan Moharić
Osnovna škola Sesvetska Sopnica, Zagreb
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-6648-7943

Ključne riječi: Ján Kollár, panslavizam, kulturna uzajamnost, Stanko Vraz, Petar Preradović, Ivan Kukuljević Sakcinski, poezija, preporod, ilirizam

Sažetak: U radu se analizira utjecaj koncepcije panslavizma češkog i slovačkog preporoditelja Jána Kollára na pjesništvo trojice hrvatskih pjesnika 19. stoljeća, Stanka Vraza, Petra Preradovića i Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Posrijedi su pjesničke zbirke *Đulabije* (S. Vraz), *Pervenci* i *Slavjanstvu* (P. Preradović) te *Slavjanke* (I. Kukuljević Sakcinski). Ova se djela analiziraju u svjetlu panslavističkog imaginarija koji je Kollár razvio posebice u monumentalnom ciklusu pjesama *Slavina kći* (Slávy dcera), ali i u drugim svojim književnim i neknjiževnim tekstovima, poput spisa *O književnoj uzajamnosti među različitim plemenima i narječjima slavenskog naroda* (*O literární vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečími slovanského národu*) i *Rasprave o imenima, počecima i starinama slavenskih naroda i njegovih plemena* (*Rozpravy o jménech, počátcích a starožitnostech národů slavského a jeho kmenů*), putopisâ i dr. Posebna pažnja posvetit će se ključnim uporištima Kollárove koncepcije panslavizma (slavenska supremacija, mesijanstvo, teleološki koncept povijesti, motiv slavenske žrtve i stoljetnih neprijatelja-ugnjetavača, mitološki okvir, prepoznatljiva slavenska geografija i dr.) te njihovoj prisutnosti i funkciji u djelima spomenutih hrvatskih pjesnika.

JÁN KOLLÁR'S PAN-SLAVISM IN SELECTED WORKS OF CROATIAN ILLYRIAN POETS (ADOPTION AND TRANSFORMATION)

Matija Ivačić
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7863-9547
Ivan Moharić
Elementary School Sesvetska Sopnica, Zagreb
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-6648-7943

Keywords: Ján Kollár, Pan-Slavism, Cultural Reciprocity, Stanko Vraz, Petar Preradović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Poetry, National Revival, Illyrianism

Summary: This paper analyzes the influence of the concept of Pan-Slavism developed by the Czech and Slovak revivalist Ján Kollár on the poetry of three nineteenth-century Croatian poets: Stanko Vraz, Petar Preradović, and Ivan Kukuljević Sakcinski. The focus is on the poetry collections *Đulabije* (*Rose-apples*, S. Vraz), *Pervenci* and *Slavjanstvu* (*First Fruits* and *To the Slavic World*, P. Preradović), and *Slavjanke* (*Slavic Women*, I. Kukuljević Sakcinski). These works are analyzed in the light of the Pan-Slavist imaginary that Kollár developed especially in the monumental cycle of poems *Slávy dcera* (*The Daughter of Sláva*), but also in his other literary and non-literary texts, such as the treatise *O literární vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečími slovanského národu* (*On the Literary Reciprocity among the Various Tribes and Dialects of the Slavic Nation*) and *Rozpravy o jménech, počátcích a starožitnostech národů slavského a jeho kmenů* (*Discussions on the Names, Origins, and Antiquities of the Slavic Nation and Its Tribes*), as well as in his travel writings and other works. Particular attention will be paid to the key foundations of Kollár's concept of Pan-Slavism (Slavic supremacy, messianism, teleological concept of history, the motif of Slavic sacrifice and of age-old enemies-oppressors, the mythological framework, a recognizable Slavic geography, etc.) and to their presence and function in the works of the three aforementioned Croatian poets.

Uvod

Razdoblje od kraja 18. do početka 19. stoljeća bilo je vrlo burno. U zapadnoj i srednjoj Europi došlo je do velikih političkih, a slijedom njih i kulturnih promjena. Prijelomni događaj bila je Francuska revolucija (1789.), koja je na društvenu scenu uvela građanstvo i s njime novu sliku društvenih odnosa, uključujući i revoluciju kao društvenu praksu za regulaciju tih odnosa (Brešić, 2019: 17). Europa je nakon Revolucije i napoleonskih ratova bila u strahu od novih nemira pa je Austrijsko Carstvo (Habsburška Monarhija), na čelu s kancelarom C. M. von Metternichom, 1814. sazvalo Bečki kongres na kojem su sudjelovale još i Rusija, Prusija, Velika Britanija i Francuska. Cilj kongresa bila je obnova Europe po uzoru na stanje prije napoleonskih ratova. Habsburška Monarhija je poslije Bečkog kongresa bila „na čelu reakcionarnih sila, koristeći pravo na intervenciju gdje god se pojavio kakav slobodoumniji pokret" (Vodička, 1960: 124). To joj je dalo moć da zatre bilo kakav pokušaj osamostaljivanja manjih naroda u svom sastavu, što je izravno pogodilo i Čehe i Hrvate. Iako su političke, povijesne i kulturne situacije bile različite, preporodni impulsi za izgradnju moderne nacije u obama su narodima počeli dobivati na zamahu. Najprije Česi, a nešto poslije Hrvati, krenuli su u izgradnju moderne nacije s narodnim pokretima. U tome je važnu, a katkad i odlučujuću ulogu imala ideja panslavizma ili sveslavenstva, odnosno češka inačica te ideje – slavenska književna (kulturna) uzajamnost. Začetnik te ideje bio je češki književnik, publicist i ideolog slovačkog podrijetla Ján Kollár. Kollár je rođen 1793. godine u mjestu Mošovce u Slovačkoj, u obitelji evangelika. Nakon gimnazijskog školovanja upisuje evangelički licej u Požunu (današnjoj Bratislavi), a posebno stimulativnim pokazao se odlazak na studij za evangeličkog svećenika u Jenu (1817. – 1819.), gdje se oblikovao Kollárovov „strastven odnos prema narodnom pokretu i Slavenstvu" (ibid.: 257). S obzirom da će upravo Nijemce smatrati jednom od glavnih prijetnji Slavenima, pomalo je paradoksalno, kako primjećuje Šmahelová (2002: 129), da se svijest o etničkom identitetu kod Kollára u potpunosti razvila tek u stranoj, njemačkoj sredini. Njemačka „epizoda" važna je u Kollárovu životu jer je ondje „živio na staroj zemlji Slavena, kojom su tijekom povijesti zavladali Nijemci" (Vodička, 1960: 258), gdje su „[s]vugdje

slavenska imena i neslavenski stanovnici.“ (Kollár, 1863: 235) Upravo će mu to otkriće poslužiti kao inspiracija za krunsko književno djelo, ciklus soneta *Slavina kći* (*Slávy dcera*).

Svjedočeći u Jeni borbi Nijemaca za integraciju svojih zemalja i poučen novim strujama, Kollár će u 1830-ima skovati koncepciju slavenske književne odnosno kulturne uzajamnosti, vlastitu inačicu panslavizma. Ona je počivala na interkulturnoj komunikaciji kao sredstvu osnaživanja narodnih težnji slavenskog svijeta, a bila je lišena političkih ambicija. Pritom je vrlo važnu ulogu imalo djelo njemačkog filozofa, književnika, protestantskog teologa i pedagoga J. G. Herdera (Švoger, 1998: 460). Za Herdera svaki narod u povijesti ima određenu ulogu u oblikovanju humanosti, što je jedan od njegovih središnjih pojmova. Vrlo važnu ulogu u tom procesu pripisuje upravo Slavenima (ibid.: 462). Tu je ideju Herder iznio u djelu *Ideje za filozofiju povijesti čovječanstva* (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1784. – 1791.). Uzimajući u obzir brojčanu premoć nemađarskih naroda u Ugarskoj, Herder je smatrao da će u narednim stoljećima mađarski jezik, a time i mađarski narod, biti posve istisnuti na margine, što je dakako uznemirilo mađarske intelektualce (Šokčević, 2006: 55). Istovremeno je idealizirao Slavene koje je smatrao prirodnim, miroljubivim i neiskvarenim ljudima, te im je proricao veliku budućnost. To je, s druge strane, išlo naruku slavenskim intelektualnim elitama 19. stoljeća (ibid.), dok je Kolláru poslužilo kao snažan zamašnjak za profiliranje njegova programa[1].

Ján Kollár nije bio prvi, a ni posljednji koji se priklonio panslavizmu kao mogućem emancipacijskom modelu Slavena[2]. Međutim, Kollár mu je svojim djelima udahnuo novi sadržaj. Osim

[1] Dodajmo da je Herder isticao važnost razvoja materinskog jezika, ali i učenje stranih jezika s ciljem sporazumijevanja s drugim narodima, kao i znanstveno uspoređivanje različitih jezika (Švoger, 1998: 462). Osim toga, veliku vrijednost vidio je u narodnom stvaralaštvu jer „svaki narod kao viši oblik ljudske zajednice […] ima vlastite običaje, pjesme, plesove, tradiciju, mitologiju i religiju u kojima se najbolje očituje duh i karakter naroda“ (ibid.). Oboje je (jezik s jedne te narodno stvaralaštvo, mitologija i religija s druge strane) predstavljalo važno uporište Kollárovog koncepta panslavizma.

[2] O tome više u Wollman, 1940.

već spomenutog pjesničkog ciklusa *Slavina kći*, ključnim se u tom smislu pokazao programatski tekst *O književnoj uzajamnosti među različitim plemenima i narječjima slavenskog naroda* (*O literární vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečími slovanského národu*[3]). S ciljem razumijevanja geneze ovog teksta, kao i geneze glavnih ideja koje se u njemu zastupaju, valja se vratiti na sam kraj dvadesetih godina 19. stoljeća, u vrijeme kada je Kollár već djelovao kao evangelički svećenik u Pešti. Ondje se Ljudevit Gaj kao student prava upoznao sa šesnaest godina starijim Kollárom[4]. Rezultat ovog susreta dva su spisa koja su objavljena iste, 1830. godine u Budimu odnosno Pešti: Kollárov spis *Rasprave o imenima, počecima i starinama slavenskih naroda i njegovih plemena* (*Rozpravy o jménech, počátcích a starožitnostech národů slavského a jeho kmenů*) i Gajeva *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaňa*. Ideja sveslavenstva iskristalizirala se kod Gaja i Kollára u dinamičnom intelektualnom dijalogu, kroz razmjenu ideja koja je, očigledno, bila uzajamno

[3] Prva verzija tog spisa iz 1836. objavljena je pod nazivom *O književnoj uzajamnosti među slavenskim plemenima i narječjima* (*O literární vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slavskými*).

[4] Po završetku gimnazije, Gaj je nastavio studij filozofije u Beču i Grazu, s namjerom da se uz studij posveti istraživanju hrvatske povijesti kako bi povijesnom argumentacijom mogao afirmirati hrvatski identitet (Stančić, 2008: 23). Iz Graza je krajem 1829. krenuo u Peštu na studij prava, koji završava krajem 1831. godine. O prijateljevanju Gaja i Kollára možemo saznati iz Kollárovog *Putopisa koji donosi putovanje u sjevernu Italiju te dalje preko Tirola i Bavarske, s posebnim naglaskom na slavenski živalj* (*Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko se zvláštním ohledem na slavjanské živly*, 1843.). U njemu Kollár piše: „Gaj je os oko koje se vrti duhovni i nacionalni život Zagreba, pa čak i cijele Hrvatske. Prošlo je već oko 12 godina otkako smo se posljednji put vidjeli, otkako smo zajedno šetali Peštom, čitali čitanku radi učenja češkog jezika, razgovarali o pravopisu, novinama i drugim nacionalnim pitanjima te kovali velike planove za budućnost […]." (Kollár, 1907: 67; sve navode s češkog preveli I. M. i M. I.). Pod pravopisom Kollár vjerojatno misli na *Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisaňa*, koja se smatra početkom Gajevog preporodnog djelovanja. U njoj je Gaj po uzoru na jezična nastojanja Pavla Vitezovića i češki pravopis iznio prijedlog „slovopisne reforme koji se zasnivao na načelu jedan fonem – jedan grafem" (Tafra, 2006: 49). Zanimljivo je da se Kollár u spisu *O književnoj uzajamnosti* pohvalno osvrnuo na Gaja koji je „poboljšanjem i poslavenštavanjem svog pravopisa pružio lijep primjer koji bi trebali slijediti i ostali Slaveni." (Kollár, 1853: 79).

poticajna. U članku u kojem se bavi Kollárovom „slavenskom uzajamnošću“ i njezinom hrvatskom recepcijom, Stančić stoga zaključuje (1997: 72) da su ključni elementi ideje o slavenskoj kulturnoj uzajamnosti tako predstavljeni javnosti praktički u isto vrijeme u Kollárovom i Gajevom spisu te da Gaj u svom spisu koristi pojmove „vseslavenstvo“, „panslavismus“ i „slovstveno slavenstvo“ u istom smislu u kojem ih rabi i Kollár (ibid.)[5].

Što se *Rasprava* tiče, za ovaj je rad najvažnija činjenica da je Kollár u njima glavnim slavenskim plemenima smatrao Ruse, Poljake, Čehe i Srbe, a to je mišljenje zastupao i u 2. izdanju ciklusa *Slavine kćeri* (Stančić, 1997: 73) iz 1832. godine. Hrvati su prema Kollárovu mišljenju bili podpleme srpskog plemena, a hrvatski jezik tek podnarječje srpskog jezika. Kollár će se ovom podjelom služiti i u prvom izdanju spisa *O književnoj uzajamnosti*, koji će prvi put objaviti u slovačkom almanahu Hronka 1836. u Pragu. O velikom odjeku i utjecaju ovog Kollárovog spisa među ilircima svjedoči među ostalim podatak da ga je Gaj otisnuo još iste godine u srpanjskim brojevima „Danice“ (br. 29–31, prevoditelj anoniman). Međutim, na svim mjestima u prijevodu gdje se ono pojavljuje, srpsko je ime, kao zajedničko ime za južne Slavene i njihovo narječje, nadomješteno ilirskim imenom. Kollár je tu preinaku prihvatio i implementirao u prvom njemačkom izdanju spisa (Pešta, 1937.), u kojem kao četiri dijalekta navodi ruski, poljski, češko-slovački i ilirski (ibid.: 74), iako valjda istaknuti da u tome nije bio posve dosljedan.

U spisu *O književnoj uzajamnosti* Kollár je artikulirao svoju predodžbu slavenske uzajamnosti koja počiva na za ono vrijeme gotovo revolucionarnoj ideji interkulturne suradnje među pojedinim slavenskim kulturnim sredinama. Vodeći se izrekom „Slavus sum,

[5] Svakako valja naglasiti da recepcija Kollárovog spisa nije bila jednoznačno pozitivna među svim pregalacima sveslavenstva. Najviše su nedoumica, čini se, pobuđivale (pseudo)znanstvene (prvenstveno historijsko-lingvističke) ambicije autora, i to čak i kod njegovih poznanika i suradnika. Šmahelová navodi (2002: 139) da su stanovite rezerve spram spomenutog Kollárovog spisa imali veliki autoriteti lingvistike i historiografije Josef Jungmann, František Palacký i Pavel Josef Šafařík. Zanimljivo je da ni sam Gaj nije pretjerano cijenio Kollárov historiografski rad, iako ga je smatrao velikim pjesnikom (Šabić, 2009: 39).

nihil Slavici a me alienum esse puto“ („Slaven sam, ništa slavensko nije mi strano“, Kollár, 1853: 6), zalagao se za jedinstven slavenski jezik i zajedničku književnost, koje bi razumjeli svi Slaveni. Osim toga, zagovarao je otvaranje knjižnica i međuknjižničnu razmjenu knjižnih izdanja, osnivanje obrazovnih institucija i studija slavenskih narječja, objavljivanje slavenskih književnih časopisa, izradu komparativne gramatike i rječnika svih narječja, pisanje jedinstvenog slavenskog pravopisa, prikupljanje i objavljivanje narodnih pjesama i poslovica itd. Kollárovu koncepciju književne (kulturne) uzajamnosti valjalo bi shvatiti kao integralni dio njegova poimanja panslavizma u cjelini, čiji je bio vjerojatno najgorljiviji promicatelj naročito u tridesetim i četrdesetim godinama 19. stoljeća. Kollárov panslavizam – dakle onaj koji je propagirao u svojim književnim, putopisnim i (pseudo)znanstvenim djelima – činio je vrlo konkretan ideološki horizont. Taj je horizont podrazumijevao ideju slavenske supremacije nad ostalim narodima[6] i ideju slavenskog mesijanizma. Okosnicu mu je, također, sačinjavao teleološki koncept povijesti u čijoj se projekciji budućnosti vrlo jasno nazirala renesansa Slavena i slavenstva, a u pozadini svega krilo se stoljetno ugnjetavanje slavenskog stanovništva i slavenske kulture ponajprije od strane Nijemaca i Mađara, ali i drugih naroda (poput Talijana ili Turaka).

Kollárova koncepcija panslavizma više no igdje drugdje imala odjek upravo među hrvatskim preporoditeljima. Štoviše, kao što naglašava Stančić, Kollárov program ugrađen je u nacionalni pokret hrvatskih iliraca od samih njegovih početaka, pri čemu je, dakako, ulogu ključnog posrednika u prijenosu Kollárovih ideja u hrvatsku kulturnu sredinu odigrao Ljudevit Gaj (Stančić, 1997: 65). Uza sve što je ranije u ovom radu spomenuto, Kollárov utjecaj na Gaja ogleda se i u izdavanju kulturnih novina kao izravne implementacije koncepcije

[6] U spisu *O književnoj uzajamnosti* Kollár će tako skrenuti pažnju na činjenicu da Slaveni broje 80 milijuna stanovnika, što čini otprilike 10% svjetske populacije (Kollár, 1853, 47), aludirajući dakako na nepravedan položaj koji Slaveni imaju u odnosu na druge, manjebrojnije narode. Ova kvantitativna supremacija u drugim će Kollárovim spisima prerasti u kvalitativnu. Primjerice, cijeli će njegov putopis u sjevernu Italiju iz 1843. godine predstavljati svojevrsni ideološki projekt potvrđivanja slavenske nadmoći.

slavenske (kulturne) uzajamnosti. Te su novine („Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska“, odnosno „Danica ilirska“) promicale sveslavenstvo kako svojim sadržajem, tako i konceptom. „Danica“ je redovito donosila prijevode djela slavenskih književnika, izvještavala o zbivanjima iz drugih slavenskih sredina (u rubrici „Sveslavjanske věsti“), a s posebnom pozornošću pratio se i rad Jána Kollára (Ivanković, 2008: 22). „Danica“ je, kao što je već rečeno, objavila prijevod Kollárovog programatskog spisa *O književnoj uzajamnosti*, a 1843. u nastavcima je izlazio i njegov putopis iz sjeverne Italije, s naglaskom na onaj dio u kojem spominje Hrvatsku i sa zanosom opisuje posjet Zagrebu (usp. Kollár, 1853: 64–75)[7]. Ipak, u ovom radu brojne ćemo kollárovske odjeke u hrvatskoj sredini ostaviti po strani, a usmjerit ćemo se na Kollárov utjecaj u pjesništvu triju velikih pjesnika ilirskog pokreta, kod kojih je on najupečatljiviji – Stanka Vraza, Petra Preradovića i Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

Slavina kći kao sinteza Kollárovih sveslavenskih predodžbi

Cjelokupni Kollárov rad, kako (pseudo)znanstveni, tako i onaj književni, natkriljuje monumentalni ciklus soneta *Slavina kći*. Dva su temeljna razloga za to. Prvo, geneza ovog ciklusa obuhvaća čitav autorov stvaralački vijek, točnije razdoblje od 1821. godine (kada u Pešti objavljuje zbirku *Pjesme – Básně*) pa sve do godine autorove smrti 1852. (kada je objavljeno treće i definitivno izdanje *Slavine kćeri*). I drugo, ovaj ciklus predstavlja sintezu Kollárovih sveslavenskih stremljenja i ogledalo je njegovog misaonog svijeta. Nakon povratka sa studija u Jeni, Kollár je u Pragu 1821. objavio spomenute *Pjesme* koje su bile „biser tadašnje još nerazvijene

[7] Ivan Kukuljević Sakcinski 18. rujna 1841. osvrnut će se u „Danici“ na Kollárov boravak u Zagrebu, prenoseći oduševljenje s kojim su Hrvati dočekali svog velikog uzora: „Odmah za njegovim došastjem razpèrši se kao munja po našem gradu glas: pěsnik *'Slavy Dcere'*, spisatelj *'uzajemnosti sveslavjanske'* je ovdě!! Od kuće do kuće, od uha do uha raznosi jeka ugodnu věst, da je neumàrli Slavjan tatranski posětio svoju slavjansku bratju ilirsku, i usta sviuh Horvatah zaore jednokupno: *'dobro došó, dobro došó!* kao Slavjan – kao pěsnik!“ (Kukuljević, 1841: 154). Naslovnicu tog broja „Danice“ krasi pozdravna pjesma Pavla Štoosa, upućena Jánu Kolláru povodom njegovog dolaska u Zagreb.

preporodne književnosti“ (Ivanković, 2015: 64) i koje su većim dijelom bile romantičnog sadržaja. Godine 1824. izlazi zbirka soneta pod nazivom *Slavina kći*, koja je sadržavala 150 soneta. Nije bilo posrijedi posve novo djelo, nego se radilo o dopuni *Pjesama*, pri čemu je autor stare sonete na mnogim mjesta prepravljao (Pohorský, 1970: 140). U izdanju iz 1824. Kollár dodaje i „Uvodnu pjesmu“, svojevrsni prolog zbirke, kojim se evocira slavna prošlost Slavena. Osim toga, dodaje i završni sonet koji služi kao epilog cijelom djelu. Sonete dijeli u tri pjevanja po 50 pjesama, koja nose imena prema drevnim slavenskim rijekama: „Sala“, „Laba“ i „Dunav“. Sva tri dodatka (uvod, naslovi pjevanja i epilog) upućuju na pjesnikov odmak od prvotne subjektivne ljubavne lirike *Pjesama* prema onoj domoljubnoj (Vodička, 1960: 268). Drugo izdanje *Slavine kćeri* objavljeno je 1832. godine u Pešti. Kollár je nakon dobre recepcije u slavenskom svijetu odlučio proširiti zbirku te je tako ova verzija uključivala 615 soneta. Tri dotadašnja pjevanja sada su sadržavala 388 soneta, a dodana su i dva nova, nazvana po mitskim rijekama Leti i Aherontu. Kako bi izbjegao nedoumice kod čitatelja, Kollár je za ovo izdanje pripremio i opsežan dodatak pod nazivom *Tumačenje ili Dodaci i objašnjenja uz Slavinu kćer* (*Výklad čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře*). U njemu su pružena povijesna, arheološka, geografska, filološka i književna objašnjenja kojima je autor želio olakšati razumijevanje svoje zbirke (ibid.: 273). Godine 1852. izlazi konačno, treće izdanje ciklusa, koje je uključivalo 645 soneta. Kollár je tijekom tri desetljeća sonetima koji su bili primarno ljubavnog karaktera dodavao one u kojima dominiraju domoljubni tonovi i u kojima se tematizira i problematizira sveslavenstvo. Do kulminacije dolazi u posljednja dva pjevanja („Leta“ i „Aheront“), u kojima pjesnik, po uzoru na Danteovu *Božanstvenu komediju*, opisuje slavenski Pakao i Raj. U njima se pjesnik izričito okreće ideji slavenske uzajamnosti i mesijanskoj ulozi slavenskog naroda. Estetska funkcija, koja je bila dominantna u *Pjesmama*, tako je postupno nadomještena onom izvanestetskom.

Kollár je u *Slavinoj kćeri* konstruirao osebujnu slavensku mitologiju koja čini okosnicu cijelog ciklusa. U Kollárovu panteonu slavenskih bogova, uz već poznate slavenske bogove Peruna, Velesa i Svaroga, pojavljuje se i lik božice Slave. Do Kollárovog vremena nije postojala božica s tim imenom, nego se ona pripisuje isključivo

pjesnikovoj mašti. Slava je božansko biće koje „odgovara kozmološkoj ideji kršćanske tradicije prema kojoj se u središtu svega nalazi Bog“ (Macura, 1976: 44), a možemo je smatrati i pjesničkom alegorijom, odnosno personifikacijom cijelog Slavenstva u figuri majke koja brine za svoj(e) narod(e). U četvrtom pjevanju zbirke doznajemo da se Slava i njezin tron nalaze u središtu Svemira (IV, 2)[8], gdje „[…] Slava sa štovateljima svojim, / Kćerima i sinovima vlada“[9] (IV, 4). Oko Svemira teku dvije rijeke – Leta, rijeka zaborava, kamo dolaze duše Slavena kako bi zaboravile nepravde koje su im nanijeli Mađari i Nijemci (IV, 3), te Aheront, tzv. rijeka boli, koja teče na ulazu u Pakao (V, 3). Slavin „pomagač“ slavenski je bog ljubav Milek. On je u Kollárovom mitološkom svijetu pandan grčkom Kupidu ili rimskom Amoru, a u zbirci ima funkciju vodiča lirskog subjekta, jednako kao Vergilije u Danteovoj *Božanstvenoj komediji*, iako će ta njegova funkcija u *Slavinoj kćeri* postupno slabjeti. Milek je zaslužan za stvaranje Slavine kćeri (I, 1), savršenog bića skrojenog od vrlina koje krase slavenske žene (I, 2). Pretpostavlja se da je Kollár za uzor lika Slavine kćeri uzeo stvarnu osobu, svoju ženu Mínu (punim imenom Frederika Wilhelmina Schmidt). U posljednjim dvama pjevanjima lik Míne/Slavine kćeri uzdignut je u nebesa i preuzima ulogu lirskog subjekta. Nju nakon toga slavenskim Paklom i Rajem provodi sama božica Slava. Polazeći od grčke i indijske mitologije (Macura, 1976: 38), ali i crpeći iz vlastite imaginacije, Kollár je tako vlastitu predodžbu sveslavenske ideje smjestio u konkretan mitološki okvir, s namjerom da time osnaži njezinu legitimnost.

Stanko Vraz, *Đulabije*

Stanko Vraz jedini je Slovenac koji je „prihvatio ilirsku ideju i zbog 'viših ciljeva' odrekao se ne samo svoje narodnosti nego i materinskog jezika“ (Jelčić, 2004: 170). Nakon neuspješne mladenačke slovenske faze, Vraz počinje pisati na hrvatskom jeziku, a djela objavljuje u „Danici“. Pod utjecajem Gaja i drugih

[8] Pri analizi pjesama iz ciklusa *Slavina kći* služili smo se izdanjem iz 1862. Filološki prijevodi stihova, koje donosimo u ovom radu, djelo su autorâ rada.

[9] „[…] Sláva se ctiteli svými, / dcerami a syny trůní.“

preporoditelja prihvaća političku ideju ilirizma i ideju slavenske uzajamnosti (ibid.: 180). Vraz je održavao prijateljski odnos s vodećim češkim preporoditeljima poput Karela Jaromíra Erbena i Františeka Ladislava Čelakovskog (s obojicom se i dopisivao), vrlo je intenzivno pratio književni život u drugim slavenskim zemljama, pa tako i u Češkoj (Barac, 1954a: 9, 11), dok je Kollára zbog njegovih ideja o sveslavenstvu smatrao prorokom (ibid.: 15). Naročito ga je oduševio Kollárov spis *O književnoj uzajamnosti*, pa je po jedan primjerak poslao svojim kolegama Slovencima Prešernu i Smoli (Jež, 2013: 608). Živančević navodi (1988: 42) da je Vraz bio strastveni sakupljač i proučavatelj folklora, a 1839. u Zagrebu – i to ponajviše pod utjecajem Čelakovskog[10] – objavljuje zbirku slovenskih narodnih pjesama *Narodne pjesni ilirske*. Svoje pjesničke izvore tražio je „u bašti narodne poezije" i među vilama „stare klasičke i nove germanske i romanske književnosti" (Brešić, 2019: 56). Iako mu je cijelo stvaralaštvo prožeto duhom slavenske uzajamnosti, zadržat ćemo se samo na Vrazovoj pjesničkoj zbirci *Đulabije* (1840)[11], u kojoj je Kollárov utjecaj najmarkantniji i koju je Kollár vrlo cijenio (v. Šrepel, [1893]: 4).

Đulabije se sastoje od četiri dijela koja su nastajala od 1836. do 1840. godine, pri čemu posljednja dva nisu u cjelovitu obliku objavljena za autorova života. Vraz je zbirci dodao *Izjasnjenja*, tumač sačinjen po uzoru na Kollárovo *Tumačenje* iz *Slavine kćeri*, na koje se Vraz eksplicitno poziva i nadovezuje. U *Izjasnjenjima* Vraz navodi da je ostavio nekoliko „inoslavjanskih navodakah" koje nije prevodio jer je bio mišljenja da „razboritije glave naše mladeži sva slavjanska narječja uče" (Vraz, 1863: 255), što se može shvatiti kao adopcija Kollárovog zahtjeva da slavenske kulturne elite čitaju djela drugih slavenskih naroda na izvornim jezicima. Usto, kao što je Kollár svoje pjesme posvetio muzi Míni, Vraz pjesme posvećuje Ljubici, uz jednu upadljivu formalnu razliku – dok je Kollár pisao sonete, Vrazove su

[10] O utjecaju Čelakovskog na Vraza, kao i o važnosti Čelakovskog za hrvatsku književnost onog vremena uopće, više u Kvapil, 1998: 242-259.

[11] Među ostalim Vrazovim djelima ističu se zbirke *Glasi iz dubrave žeravinske* (1841.) i *Gusle i tambura* (1845.). Potonja je objavljena u Pragu, a tim je povodom Vraz u kolovozu i rujnu 1845. boravio u češkoj prijestolnici (Kvapil, 1998: 254).

pjesme pisane u obliku poljskog krakovjaka. Vraz je u *Đulabijama* baštinik Kollárovog uvjerenja da se iza svega kriju slavenska kultura i tradicija: „Vidi, kako stupe slavne / Tuđa ruka izgrdila, / Kako djedov grobe davne / Pod lipami oskvrnila, / Gdje spavaju trnja punom / Narešeni slavskom krunom.“ (ibid.: [221]). Motivi degradacije do koje vodi ugnjetavanje od strane neprijatelja Slavena i porobljenog slavenskog svijeta koji iščekuje svoje osloboditelje, pojavljuju se u Vraza u više navrata (usp. npr. ibid.: 78-79). Iako je cijeli ciklus pjesama posvećen „dragoj domovini“, što je razvidno već u podnaslovu zbirke („Vijenac popjevaka dragoj domovini u četiri dijela“), domoljubni će tonovi dosegnuti vrhunac u posljednjem, četvrtom dijelu, objavljenom 1844. godine, nakon Ljubičine smrti. U početnim pjesmama četvrtog dijela pratimo oniričnu scenu u kojoj lirski subjekt doživljava svojevrsno priviđenje: „I tu se ukaza / čudesno vidělo – / Ženski lik oděven / u ruho prebělo“ (ibid.: 211). Taj ženski lik evocira Kollárovu božicu Slavu. U pjesmama koje slijede lirski će subjekt nakon buđenja pozivati na borbu za svoj narod i obranu od tuđinaca. No Vrazova je apelativnost u suštini disciplinirana, a njegova poezija lišena Kollárove isključivosti spram neslavenskih naroda. Za razliku od Kollára, koji spas čovječanstva pronalazi jedino u Slavenima, Vraz svim narodima upućuje poziv na slogu u kojoj vidi jedini put ka miru. *Đulabije* stoga završavaju pomirljivo, u nekoj vrsti univerzalističkog pobratimstva: „Pak se mi slagajmo / ko ruže u vijencu: / Brat budi Vlah Nijemcu, / a Nijemac Slovencu. // A Bog će se smislit, / doć opet sloboda, / Nad nami isteći / sunce bez zahoda!“ (ibid.: 216).

Kollár je, kao što je već rečeno, obilato posezao za mitološkim motivima. Jedan od glavnih likova u njegovoj zbirci jest bog ljubavi Milek, a slično biće, staroslavenski bog ljubavi Ljeljo, pojavljuje se i u *Đulabijama*. Osim pribjegavanja (staro)slavenskoj mitologiji, Kollára i Vraza povezuje i posezanje za motivima i likovima iz grčke mitologije[12]. Upadljivu poveznicu između dvojice pjesnika, odnosno njihovih pjesničkih zbirki, predstavlja motiv goluba. Kollár je, naime,

[12] U Vrazovim *Đulabijama* nailazimo tako na Odiseja, Aretu, Nausikaju, Penelopu, Psihu, Atalantu, Dafne, Dioskure itd.

Slavene često poistovjećivao s golubovima, smatrajući ih „golubljim narodom“ (Kollár, 1897: 177)[13], aludirajući na njihovu miroljubivost, uzvišenost i nevinost. Vraz u svojim pjesmama također često poseže za motivom goluba, ali on kod njega najčešće ima drukčije konotacije i povezuje se ili s ljubavi ili s evociranjem određenog psihičkog stanja. No Vraz zato od Kollára preuzima značenje pojedinih animalnih motiva. Oni su kod Kollára učestali, a nerijetko se kombiniraju s vegetacijskim motivima. Poseban status među njima kod Kollára, a posljedično i Vraza, ima motiv lipe kao središnji simbol slavenstva (Macura, 1976: 44). Taj je motiv toliko povezan s Kollárom da se često smatra da je proces njegova uvođenja u slavensku ikonografiju 19. stoljeća upravo Kollárovo djelo (ibid.). Lipi kao svetom slavenskom stablu, simbolu ženstvenosti, miroljubivosti i slatkosti, uz koje dolaze pčele kao nježne, profinjene i radišne životinje, na idejnoj razini suprotstavljen je orah kao simbol germanskog karaktera, uz koji se vežu atributi muškosti, tvrdosti, gorkosti (ibid.) i uz koji dolaze divlje svinje kao nositelji negativnih atributa (grubost, agresivnost itd.) (ibid.)[14]. I kod Vraza je lipa simbolički povezana sa slavenskim narodom: „Pod tvrdim se dubom / sruši cvětna lipa; / Zemlju bije tudjeg / kopito paripa. // Ej zlatna Slobodo, / i vedra pravice! / Zašto vi od Slave / odvratjate lice?“ (Vraz, 1863: 88) Poput Kollárovog pjesničkog subjekta (Kollár, 1897: 206), i onaj Vrazov izražava želju da ga se nakon smrti pokopa pod lipom kao simbolom slavenstva, kako bi i u smrti mogao slušati lijep govor slavenskih žena (ibid.: 154-155).

U prepoznatljive topose sveslavenskog imaginarija ubraja se i ranije spomenuti motiv pčele kao simbola jedinstva, sloge i radišnosti, zajedničkog pregnuća u postizanje velikih ciljeva. Kollár će tako u *Slavinoj kćeri*, u pjesmi u kojoj opisuje Raj, posegnuti za slikom lipe u blizini Slavina trona, oko koje se skupljaju rojevi pčela kao duše Slavena koji se tek trebaju roditi i doprinijeti ostvarenju velike budućnosti koju je naviještao Herder (Kollár, 1897: 149). Taj se motiv

[13] Tu će formulaciju Kollár koristiti i u svom putopisu iz 1843. godine (usp. Kollár, 1907: 144 i 172).

[14] Usp. npr. Kollár, 1897: 332.

pojavljuje i u Vraza, također u sceni u kojoj se pojavljuje ženski lik Slave kao dominantan simbol kollárovskog sveslavenstva (npr. „Žuri se ko pčela / zujeć oko trave, / Kitne pletuć vijence / za hramove Slave.“ – Vraz, 1863: 110). I u Vraza do izražaja dolazi teleološko poimanje povijesti sa Slavenima kao stvarnim pobjednicima („Srušit će se svijeta / žrtvenik krvavi, / Dignut vječni hrami / i Bogu i Slavi!“ –ibid.: 113, pri čemu lirski subjekt poziva slavenske narode da nastave marljivo širiti duh sveslavenstva: „Ajte, djeco moja, / širom bijela svijeta, / Kano drobne pčele / od cvijeta do cvijeta.“ (ibid.: 132)

Petar Preradović, *Pervenci*; *Slavjanstvu*

Petar Preradović (1818. – 872.) prve pjesme pisao je na njemačkom jeziku, a s hrvatskim preporodnim idejama upoznao se tek potkraj ilirskog pokreta. Nakon školovanja na Vojničkoj akademiji u Bečkom Novom Mestu, službovao je u Habsburškoj Monarhiji kao časnik, da bi se 1840. u Milanu, sada kao poručnik, upoznao s Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim (Barac, 1954b: 295-296) koji će ga uputiti u ideje ilirskog pokreta. U Zadru će pak 1843. upoznati Antu Kuzmanića, u čijoj će „Zori dalmatinskoj“ objaviti slavnu pjesmu *Zora puca, bit će dana*. U isto vrijeme nastaju i druge njegove pjesme (*Putnik, Vilin san, Pčele Slavjanske* i dr.). Njih će 1846. godine objaviti u zbirci *Pervenci*, koju karakteriziraju „opčinjenost jezikom i čežnja prema rodnoj grudi, ali i vjera u slavenstvo i njegovu snagu i ulogu“ (Brešić, 2019: 57).

Pervenci se sastoje od tri dijela („Cvietje“, „Bilje“ i „Presadi“) koji kao cjelina snažno odišu panslavizmom. Slavenstvo, kao i podređivanje individualnih ciljeva onim kolektivnim, razvidno je već u motu u kojem se preuzimaju stihovi iz posljednje pjesme Vrazovih[15] *Đulabija* („Ajdte, děco, ajdte / Širom běla světa, / Kano drobne čele / Od cvěta do cvěta; // Te gděgod vidite / Branit Slave dobro, / Svakom nazivajte: / 'Božja pomoć, pobro!'“ (Preradović, 1846: [nepaginirano]), kao i u uvodnoj pjesmi *Pervenci*: „Nije mi do moje / Slave razpruženja, / Već do majke Slave / Slavnog uzvišenja. // S ovo

[15] Zanimljivo, upravo će Vraz biti inaugurator izrazito afirmativne kritike Preradovićeva stvaralaštva (Milanja, 1995: 21).

malo cvietja / I bilja veselo / Rad bi samo njojzi / Nakititi čelo!“ (ibid.: 10). Kao i Kollár i Vraz, i Preradović je nadahnut muzom, Pavom, kojoj posvećuje ljubavne pjesme prvog dijela („Cvietje“). No već u prvoj pjesmi „Bilja“ razvidno je da ciklus dobiva nove, domoljubne konture („Izliečio sam se / Kako valja pravo, / Tebi domovino / Nosim serce zdravo; // I tebi predajem / Sada bilje ovo, / Da s' izliečiš rane / I ti na gotovo.“ – ibid.: 37). Ljekovitim biljem, koje u pjesmi *Bilje* vrši ulogu simbola nacionalnog ozdravljenja, lirski subjekt želi oživiti narodni duh, utjecati na „sinove“ koji tek moraju progledati „[i]z sliepila tmine“ (ibid.: 38), što su motivi koje u gotovo istom kontekstu, onom nacionalne zabludjelosti, koristi i Kollár (usp. Kollár, 1897: 140). Preradović poseže i za drugim prepoznatljivim amblemima kollárovske slavenske ikonografije, među ostalim i za motivom pčela. U drugi dio zbirke uvrštena je tako pjesma *Pčele Slavjanske*. Lirski subjekt u njoj sreće vilu koja mu govori da pogleda „zemlju svoju“. Ta je zemlja puna cvijeća i zrela voća, oko kojih sve vrvi marljivim pčelama: „Vidiš, ciel dan tè cieli dan rade: / Gdie je cvietak i pčelica tù je, / Traži, skuplja, za odmor neznade, / A kad večer k ulištem ih vratja / Puna 'e svaka slasti i sladke nade.“ (Preradović, 1846: 61) Preradović ovdje koristi motiv upregnutosti u više ciljeve, izdvajajući pritom posebno rad „čeških pčela“ odnosno preporoditelja: „Ove pčele to su Česka bratja / S pobratinci Tatre i Morave; / Negledajuć je l' im trud se platja, / Nežaleć ništ u ime slave, / Oni kùpe iz svakoga cvieta / Slavjanskoga svaku slast i sprave / Za potomke u ulišta sveta, / Nad Vltavom koja zlatno sjaju.“ (ibid.)

Među Preradovićevim pjesmama u kojima je vidljiv utjecaj Kollára posebno se ističe dulja pjesma *Vilin san iliti Prošast i budućnost*, koju Kudělka označava kao „južni pandan zbirke *Slavina kći*“ (Kudělka, 1974: 84). Pjesma *Vilin san* za razliku od Kollárove poezije pisana je desetercima koji su organizirani u tercine. Preradović je u njoj posegnuo za imaginarijem Kollárove *Slavine kćeri*. Naime, u početnoj tercini saznajemo da Preradovićev lirski subjekt, u ovom slučaju vila, od svoje „posestre“ dobiva „knjigu domorodnog zvuka“ (Preradović, 1846: 79). Kada primi knjigu, vila pada u san koji se zatim i opisuje. Preradovićeva vila budi se na bezimenoj gori čija je južna strana topla, gdje raste razno cvijeće i koju pjesnik poistovjećuje s budućnošću („Tù budućnost pred nam leži dolje“ – ibid.: 83). Njoj

Preradović suprotstavlja sjevernu stranu koju će opteretiti nizom slika izrazito negativnog predznaka („smetrna tihost svuda“, „mertvo tielo srieće i nevolja“, „ledni siever“, „gole kosti mertvoga vriemena“ – ibid.: 80, 82). Opozicija sjever/jug tako ima snažne vrijednosne konotacije, pri čemu jug predstavlja ilirske zemlje, a sjever narode koji im predstavljaju prijetnju (Mađari, Nijemci). *Vilin san* donosi priviđenje slično onom koje doživljava Vrazov lirski subjekt u posljednjem dijelu *Đulabija*. U njemu se pojavljuje lik žene koja desnom rukom pokazuje na nebesa (ibid.: 81). Ispostavlja se da je to kollárovska „Slava svijuh vilah vila“, koja čeka lirskog subjekta „na Slavjanskoj gori“ (ibid.). Slava tada u obliku klasičnog epskog kataloga stane nabrajati što se sve u prošlosti dogodilo njezinom narodu i što je dovelo do tako lošega stanja. Naposljetku u skladu s kollárovskim teleološkim konceptom povijesti, na čijem se horizontu ocrtava projekcija slavenske premoći, Slava nagovještа svijetlu budućnost („Budućnost će biti dobra mati / Našem puku – već je kocka pala“ – ibid.: 84; „S suncem skupa padne rosa ova; / Rosom stoperv sunca jasna sila / Razplodit će zemljom svietla nova“ – ibid.: 86). Ovi stihovi jeka su onih iz *Slavine kćeri*, u kojima se također predočava poruka koju Slava proročki namjenjuje ljudima (Kollár, 1897: 200). U objema pjesmama lirskim subjektima Vila (po svoj prilici Slavina kći) otkriva put do napretka i uspjeha. Preradovićevom lirskom subjektu Vila skreće pažnju na „množtvo cvietja različne liepote“, govoreći da su to „sve radosti / Proniknute iz Slavjanskog truda“, ali i da je dug i trnovit put do ostvarenja afirmacije slavenstva: „Al’ prie smervit mnoge će se kosti, / Iztrunuti mnoga serca tuda, / Usahnuti mnogo kervi srodne, / Dok sadašnja Slavska zemlja huda / Pretvori se u njive plodne!“ (Preradović, 1846: 85) U ostvarenju tog cilja, tj. u ostvarenju preobrazbe „Slavske zemlje hude“ u plodne njive, presudnu ulogu ima uzajamnost (ibid.: 87) odnosno zajedničko združivanje snaga.

U Preradovićevu preuzimanju Kollárovih ideja naročito se ističe oda *Slavjanstvu* (1865.), koja je nastala po uzoru na uvodno pjevanje *Slavine kćeri*, a napisana je u heksametrima. U njoj se razvija prepoznatljiv inventar kollárovskog slavenofilstva, od supremacije

Slavena zasnovanoj na kulturi i duhovnosti[16], ali i brojnosti[17], preko statusa privilegiranog naroda izabranog od Boga, stoljetne patnje i nepravde nanesene od vjekovnih neprijatelja (npr. Preradović, 1921: 21), pa sve do isticanja imperativa slavenskog jedinstva i nepokolebljivosti u njegovu ostvarenju[18], kao i neupitnosti pobjede Slavena (ibid.: 22). Lirski subjekt na početku se obraća „svemožnom Slavjanstvu“ (ibid.: 19) koje je trenutno bolesno („[…] Kolje te mržnja, sebičje i nesloga, ljuta / Kolje te zloba i jal, sve strasti krvi tuđinskom / Tvome ucijepljene zdravlju. Ta krv sveđer otrovnim / Kvascem vrije u tebi, s nje buni ti se cijela / Utroba […].“ (ibid.: 21), ali kojem proriče ozdravljenje.

Oda *Slavjanstvu* nastala je u trećoj fazi Preradovićeva stvaralaštva, dakle potkraj hrvatskog narodnog preporoda, kada je ilirsko ime zabranjeno, a sam ilirski pokret gubi na snazi. U toj će fazi Preradović napisati i druge pjesme slične tematike, poput pjesama *Duh slavjanski, Zvanje Slavjanstvu, Slavjanski Dioskuri* i *Slavjanski narod*. Iako za njega poezija nije tek društveni, nego i intimni čin (Brešić, 2019: 57), pjesnikov je pogled, kao što vidimo, i dalje bio usmjeren prema ideji slavenstva u koji on „mistično vjeruje, u duhu ilirske ideologije, gotovo mesijanistički“ (ibid.)[19]. Potvrđuje to i elegija *U smrt J. K.*, koja je pronađena u Preradovićevoj ostavštini. Ona svjedoči o utjecaju i statusu „sveslavskoga sina“ Jána Kollára i njegove *Slavine kćeri* u slavenskom svijetu, a možda ponajviše među hrvatskom kulturnom elitom onoga vremena: „S vidjeka tuge, koliki prostor, kolika svieta / Pučina bijaše to, kuda se razgrnu žar / 'Slavine kćeri' s ogništa žarkog, kuda sve sjeknu / Plamen uzajemnosti, kojime

[16] „[…] Ipak još te imade toliko, da kad se udom / Samo makneš ikojim, sva se zemlja zatrese. / Stoji tuđin izbuljenih očiju, skrštenih ruku / Tvojih na obalah i u nehvali tebi se divi, / S tebe i protrnjuje strahom.“ (Preradović, 1921: 19).

[17] „[…] Najveći tad po broju ljudstva, kako ga divljač / Harala biesna na uštrb viekova“ (Preradović, 1921: 20).

[18] „[…] Ali ni jednim korakom stupit ipak ne propuštaš / Dalje na stazi k jedinstvu […]“ (Preradović, 1921: 20).

[19] Preradovićev mesijanizam ističe i Antun Barac, ističući da je on kao „zanosan Slaven“ (Barac, 1954b: 287) bio uvjerenja da „Slaveni imaju u svijetu izvršiti određenu zadaću: da izmire različite narode i konačno stvore nov poredak u svijetu, razdoblje ljubavi i sreće među svim ljudima“ (ibid.: 298).

užiže sad / Tuga i žalost mašale svoje; Kolláru slavni, / Sveslavski bio si sin, sveslavski krije te grob.“ (cit. prema Šrepel, 1893: 10)

Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slavjanke*

Baš kao i Preradović, Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.) počeo je pisati na njemačkom jeziku, a u književnosti se javlja lirikom. S vremenom je postao uvažen u europskim intelektualnim krugovima, a napose među Slavenima (Batušić, 1997: 14-15). Još za života slovio je kao vrstan književni povjesničar, priređivač, biograf i leksikograf, utemeljitelj je moderne hrvatske historiografije i osnivač hrvatske bibliografije, bio je političar, a zaslužan je i za odgonetavanje Baščanske ploče (ibid.: 13-14). Iako isprva stvara u duhu romantizma, s vremenom – a naročito nakon 1848. godine – „prožima svoje stihove sve intenzivnije ne samo aktualnim nacionalnim, već i sveslavenskim idejama“ (ibid.: 16). Poput Vraza i Preradovića, pod snažnim je utjecajem Jána Kollára i njegova koncepta slavenske uzajamnosti. O tome među ostalim svjedoči podatak da je autor crtica koje su objavljene u časopisu „Neven“ 1852. povodom Kollárove smrti (*Čèrtice o Janu Kolláru*), kao i činjenica da je upravo on bio taj koji je Kolláru ponudio da napusti Peštu u kojoj je bio izložen sustavnim pritiscima Mađara i prihvati mjesto profesora u Zagrebu (Kukuljević Sakcinski, 1852: 183-185). Do toga naposljetku nije došlo – umjesto u Zagrebu Kollár je posljednje godine svog života proveo kao profesor u Beču.

Na Kollárov utjecaj na Kukuljevića Sakcinskog možda više od ičega upućuju „izrazito politički motivirane *Slavjanke*“ (Batušić, 1997: 15). Posrijedi je pjesnička zbirka iz 1848. godine, koja je konačnu redakciju doživjela dva i pol desetljeća poslije (1874.), a koja predstavlja „zrcalo […] Kollárovih ideja“ (Šrepel, [1893]: 4). Ova zbirka, koju je Kukuljević Sakcinski objavio u Zagrebu pod pseudonimom „X.“[20], prilično je odjeknula u intelektualnim krugovima onoga vremena. Njezin puni naslov glasi *Slavjanke: sa historičkimi primetbami*. Kukuljević Sakcinski je, kao što vidimo,

[20] Ispod objašnjenjâ na kraju knjige autor se potpisao inicijalima „IKS“.

opremio svoju zbirku historiografskim objašnjenjima koji čine najobimniji dio knjige, baš kao što je to učinio Kollár[21], a zatim i Vraz. Sveslavensko usmjerenje zbirke eksplicitno je naglašeno odabirom mota već na samom njezinom početku. Posrijedi je proklamacija sveslavenstva iz pera češkog svećenika, pjesnika, prevoditelja i jezikoslovca Antonína Mareka (1785. – 1877.). Marek je bio blizak suradnik velikog češkog preporodnog jezikoslovca Josefa Jungmanna i tvorac je češke filozofske terminologije. U svoje vrijeme bio je gorljivi propagator slavenske ideje (Opelík et al., 2000: 95) i kao takav svojevrsni preteča Kollára. Kollár se na njegove ideje, izložene u raspravi simptomatična naziva *Slaven* (*Slovan*) iz 1833. godine, eksplicitno nadovezao u pjesmi *Slaven* (*Slavjan*) (usp. Kollár, 2011: 48-50). Moto koji Kukuljević Sakcinski preuzima od Mareka čini idejni okvir cijele zbirke *Slavjanke*: „Osjećam da pripadam cjelokupnom Slavenstvu i da cjelokupno Slavenstvo pripada meni." (Kukuljević Sakcinski, 1848: [nepaginirano]) *Slavjanke* su kompozicijski podijeljene na dva numerirana dijela (I. i II.), pri čemu svakom prethodi po jedan dodatni moto. Uz prvi dio dolaze riječi češko-slovačkog protestantskog svećenika, povjesničara i humanističkog pjesnika Jacobusa Jacobaeusa (Jakub Jakobeus, oko 1591. – 1645.), autora djela *Živi prikaz slavenskog naroda* (*Viva gentis Slavonicae delineatio*, 1642.)[22]. Drugom pak dijelu prethodi moto preuzet od Kollára, a upućuje na onaj dio sveslavenskog imaginarija prema kojem su Slaveni žrtve silnika koji im stoljećima nanose nepravde: „Bože! Bože! ktery dobře minil / Weždy s národy si všechnemi: / Ach už nikdo neni na zemi / Kdobi Slavum spravedlivost činil." („Bože! Bože! koji si dobro mislio / uvijek sa svim narodima: /

[21] Zanimljivo je da će se Kukuljević Sakcinski u svojim historiografskim objašnjenjima kao na jedan od izvora pozvati na Kollárova objašnjenja uz *Slavinu kćer* (usp. Kukuljević Sakcinski, 1848: 64).

[22] I njegove riječi izraz su sveslavenstva: „Slavorum montes Slavorum numina flete, / Flete meos natos, magnosque dolores, / Sic volo, sic cupio Slavorum saucia mater." (Plačite, slavenske planine i slavenska božanstva, / Plačite za mojom djecom i za mojim velikim bolima, / Tako želim, tako žudim – ja, ranjena majka Slavena." – Kukuljević Sakcinski, 1848: [7]).

Ah, nema više nikoga na zemlji / tko bi sa Slavenima pravedno postupao.“ – ibid.: [22])

Prvi dio *Slavjanki* sastoji se od šesnaest pjesama od po četiri katrena s rimom *abcb*. Pjesme su nenaslovljene i označene su rimskim brojevima. Kukuljević Sakcinski u njima također podastire katalog slavnih slavenskih toponima te zatim objašnjava njihovu važnost u povijesti Slavena. U svakoj pjesmi pjesnik se obraća jednom toponimu. Prva pjesma adresirana je Svetoj Gori Atos (pjesma počinje stihovima „Sveta goro sveta“ – ibid.: 5), središtu pravoslavnog svijeta u kojem je, kako autor objašnjava u popratnim historiografskim pojašnjenjima, krajem 9. stoljeća podignut manastir „na onom komadu zemlje, koju su Gérci Slavjanom oteli“ (ibid.: [37]). Već u ovoj prvoj pjesmi razaznaju se dominantne idejne odrednice zbirke kao cjeline: usmjerenost na (sve)slavensku ikonografiju, semantička međuovisnost pjesama i paratekstualnih dijelova (tj. historiografskih objašnjenja) koji imaju za cilj dodatnu eksplikaciju i kojima se u pjesmama naglašava referencija, zatim apelativnost, naglašeni historicizam, isticanje slavenskih korijena i potisnute slavenske kulture, toposi povijesne nepravde prema Slavenima, (slavenske) žrtve i vjekovnih neprijatelja-ugnjetavača (Grci, Turci, Austrijanci, Nijemci, Mađari) i dr. *Slavjanke* imaju za cilj buđenje slavenske i ilirske samosvijesti i izrazito su agitacijskog karaktera. U spomenutoj pjesmi, primjerice, upućen je poziv da se stanovništvo na Svetoj Gori okrene Slavenima umjesto Grcima ili Turcima[23]. I ostale pjesme iz prvog dijela adresirane su amblematičnim slavenskim toponimima (npr. Crnoj Gori, Balkanu, Beogradu, Uni, ilirskom moru, Triglavu, Dunavu, Bijeloj Gori, Krakovu, Moskvi i dr.) ili pak onima koje pjesnik-historiograf u pojašnjenjima dovodi u vezu sa Slavenima ne bi li time Slavenima (i Ilirima) dao povijesni legitimitet. Tako je druga pjesma posvećena Dodoni, Zeusovom proročištu i svetištu u Epiru, pri čemu se u pojašnjenjima na kraju knjige izvodi slavenska etimologija tog toponima, kao i slavenska povijest koja je u njoj potisnuta: „Nema

[23] Zanimljivo je da i Kollár jednu svoju pjesmu u *Slavinoj kćeri* posvećuje gori Atos, „kraljici svih gora“, također problematizirajući tuđinsku vlast nad njom, usprkos njezinom izvorno slavenskom karakteru (usp. Kollár, 1897: 160).

sumnje, da su u dolinah arbanskih i tračkih već u najdavnia vrěmena stanovati morali Slavjani, pod stranim imenom.“ (ibid.: 44). Istim se načelom vodio i Ján Kollár, i to ne samo u *Slavinoj kćeri*, nego i u drugim svojim spisima, poput ranije spomenutog putopisa u Italiju iz 1843. godine, u kojem je identificiranje slavenske pozadine jedna od dominantnih strategija prezentacije prostora. Prvi dio *Slavjanki* okrunjen je pjesmom posvećenom Moskvi („Moskvo, slavna Moskvo!“) od koje se očekuje da postane predvodnica cjelokupnog Slavenstva („Rusia na te gleda, / Slavjanstvo te čeka, / Da nam svima budeš / Nove dobe jeka.“ – ibid.: 20).

Za razliku od Kollárove *Slavine kćeri*, u kojoj usprkos velikom povijesnom nezadovoljstvu ipak prevladavaju miroljubivi tonovi, u Kukuljevića Sakcinskog do izražaja dolazi borbeni, pa i ratnički ton, nastojanje da se aktivira čitatelja (npr. „Oružaj svog sina! / Sad je tomu vrime, / Věk ga u boj zove, / Slavjanstvo je š njime. / – ibid.: 16). *Slavjanke* su, kako primjećuje Kudělka (1974: 88), lišene kollárovske apolitičnosti jer su nastajale u predvečerje revolucije. Iako upadljivo srodne *Slavinoj kćeri*, one predstavljaju otvoreno politički čin koji, smatra Kudělka (ibid.), istovremeno pokazuje u kojoj se mjeri napustila izvorna Kollárova ideja apolitičnog sveslavenstva, koja se zasnivala na kulturnoj uzajamnosti, a ne na zahtjevima za konkretizacijom političkog djelovanja. To je, dakako, ujedno i moguće (ili čak vjerojatno) objašnjenje činjenice zašto je Kukuljević Sakcinski svoju zbirku objavio pod pseudonimom.

Drugi dio *Slavjanki* sastoji se od dvanaest pjesama od po četiri katrena s rimom *abcb*, ali se pjesnički subjekt sada uglavnom obraća pojedinim narodima. Pritom se ponovo konzistentno podcrtava povijesna prisutnost (i supremacija) Slavena, pa čak i ondje gdje to čitatelj možda i ne bi očekivao. U prvoj pjesmi, u kojoj se obraća Helenima, pjesnički subjekt tako zaključuje da je Helenima mudrost dao „Slavjanski lúg prosti, / Pun duha pěsničkog / I mudre tajnosti.“ (ibid.: 23), pokušavajući to pritom historiografski argumentirati u objašnjenjima na kraju knjige (usp. ibid.: 67-69). Većina pjesama u ovom dijelu adresirana je narodima koji su kroz povijest zatirali Slavene i može se čitati kao optužba na račun „dušmana“: od Helena i Rimljana koji su „narod oholi“, a kojemu Ilirija „stokrat / spás i život doni!“ (ibid.: 24), preko Nijemaca („Pohlepni vi gosti / u slavjanskoj

kući! // Rad věre ljubavi, / Slavjane ste klali“ – ibid.: 25), Francuza kojima se zamjera Napoleonova izdaja Poljske (usp. ibid.: 79), Italije „[k]oja slavsku zemlju / nejpèrva pohara“ (ibid.: 27), Mađara koji su vjerojatno najveći „Slavjana dušmani“ (ibid.: 29) pa sve do ništa manje zlih Osmana, ali i čitave Europe kojem je slavenski narod iskazao vjernost, no koja „[n]eće da ga čuje“ (ibid.: 31). *Slavjanke* okončavaju apsolutizacijom adresata i razantnim pomakom prema njegovoj apstraktnosti. U desetoj i jedanaestoj pjesmi drugog dijela pjesnički subjekt obraća se tako oblacima i nebesima, čime zbirka – ali time i status Slavena – stječe univerzalnu, metafizičku dimenziju, baš kao što je to slučaj i u Kollárovoj *Slavinoj kćeri*. *Slavjanke* zatvara pjesma posvećena Slavenima, čiji finale odjekuje kao svojevrsni borbeni poklič i poziv na borbu: „Na noge se dižte! / Mač u ruke sada! / Tudjinstvo nek padne, / Slavjanstvo da vlada!“ (ibid.: 34). Ovakvo zatvaranje zbirke radikalno je drukčije u odnosu na ono iz *Slavine kćeri*. U usporedbi s posljednjim stihovima *Slavjanki*, Kollárovi stihovi, koji također pozivaju na ostvarivanje slavenske sloge i jedinstva, odišu gotovo naivnim idealizmom: „zaplešimo, braćo, i vi i ja, / ljubimo se pritom svi skupa, / gle, to domovina je naša: Sveslavija!“ (Kollár, 1897: 141)[24]. Kukuljeviću Sakcinskom više nije dovoljna duhovno sjedinjenje Slavena. On traži konkretnu akciju koja podrazumijeva napuštanje pasivnog iščekivanja: teleološki koncept povijesti, u kojem će kao završni moment zasjati povijesna pobjeda Slavena, može se ostvariti jedino tako da se Slaveni sami pobrinu da se taj scenarij doista obistini.

Cijela je zbirka, a naročito njezin drugi dio, pomno komponirana i gradirana, i to ne samo u linearno-povijesnom (sukcesivnom) smislu, oslanjanjem na teleološki koncept povijesti (počinje se s drevnim Grcima i Rimljanima, a završava pozivom upućenim današnjim Slavenima, tj. nagovještajem velike sutrašnjice), nego vrijednosnom hijerarhizacijom: Slaveni se nalaze na samom vrhu i kao takvi su superiorni svim ostalim narodima. *Slavjanke* nadilaze okvire puke

[24] Na tragu tog idealističkog koncepta slavenskog jedinstva bio je i Preradović, iako u mnogo manjoj mjeri: „Dok smo živi, bratjo, mi, / Ljubimo se bratski svi!“ (Preradović, 1846: 71).

pjesničke zbirke i prerastaju u programatski dokument koji tendira na politički aktivizam. Tome u prilog ide i činjenica da će čitatelju (a posebice onom današnjem) neke pjesme (npr. pjesma posvećenu Triglavu, v. ibid.: 12) biti teško ili nemoguće razumjeti bez autorovih historiografskih pojašnjenja koja nerijetko djeluju kao da su od primarne važnosti, dok im pripadajuće pjesme služe tek neka vrsta popratne ilustracije.

Slavjanke nisu jedino djelo u kojima do izražaja dolaze sveslavenska stremljenja Kukuljevića Sakcinskog, odnosno utjecaj Kollára[25]. Međutim, tematskom i idejnom zaokruženošću, posezanjem za prepoznatljivom slavenskom geografijom, aktualizacijom svih ključnih kollárovskih rekvizita sveslavenske ideje, programatskim karakterom i pozivom na konkretnu akciju za ujedinjenjem i samoostvarenjem Slavena, *Slavjanke* nedvojbeno predstavljaju jedan od najzaokruženijih i najmarkantnijih odjeka Kollárovih ideja u hrvatskoj sredini – odjeka koji nije puka imitacija ili poklonstvo velikom uzoru, nego čin idejne transformacije. Kao što je već navedeno, 1874. Kukuljević Sakcinski objavit će *Povjestne pjesme* u koje će biti uvrštene i prerađene *Slavjanke*. No iako će one biti „pune gotovo profetskog poziva suvremenicima na borbu za slobodu“, bit će istovremeno „vidljivo politički sordinirane u odnosu na verziju iz 1848.“ (Batušić, 1997: 24)

Zaključak

Budući da se kulturni i književni život u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća razvijao u „svojevrsnome subverzivnu stavu prema hegemonskim kulturama“ (Brešić, 2019: 65) čiji su se centri moći nalazili u Beču odnosno Pešti, hrvatski su preporoditelji počeli tražiti modele moguće obrane od stalnih napada koji su dolazili iz Budimpešte i Beča. Jedno od mogućih rješenja prepoznali su u Kollárovoj zbirci *Slavina kći*, kao svojevrsnom mediju za promicanje određene koncepcije panslavizma. Transformacija zbirke iz romantičnog kanconijera u oruđe promicanja sveslavenske ideje

[25] Usp. npr. pjesme *Slavjanska domovina* (1841.), *Domovina slavjanska* (1844.), *Slavjani, ne dajmo se!* (1848.).

dovelo je do toga da je Kollár u „Danici“ možda češće bio predstavljan kao ideolog nego kao pjesnik. Svojim konceptom jedinstva slavenskih naroda Kollár je kod hrvatskih preporoditelja (dodatno) osvijestio potrebu i mogućnost emancipacije od tuđinskih utjecaja. No Kollár je, kao što je već podcrtano u uvodu ovog rada, bio izričito protiv otvorenih sukoba i aktivnih političkih akcija, ustrajući na pacifističkom modelu emancipacije, uvjeren da je ona ostvariva kroz kulturnu uzajamnost, odnosno sustavno kulturno prosvjećivanje. U hrvatskoj sredini takav idealistički koncept panslavizma nije mogao biti prihvaćen pasivno, već je njegova adopcija uvelike transformativna. Kako je vrijeme odmicalo, hrvatski su preporoditelji shvatili da slavenska ideja koju su preuzeli od Kollára neće biti dovoljna za potpunu kulturnu i političku emancipaciju. Stoga se slavenska ideja sve više preobražavala u hrvatsku ideju. Mogućnost da se, sve u svrhu izgradnje moderne hrvatske nacije, tada rascjepkani hrvatski prostori sjedine pod jedinstvenim hrvatskim jezikom bila je jača od Kollárove mesijanske vizije velikog slavenskog naroda, iako će ilirski pokret na kraju doživjeti neuspjeh.

Ipak, na primjerima pjesništva Vraza, Preradovića i Kukuljevića Sakcinskog vidjeli smo da je Kollárov koncept panslavizma ostavio u hrvatskoj kulturi, a napose poeziji, neizbrisiv i često presudan trag. Poezija ove trojice pjesnika – ali ne samo njih – svjedočanstvo je izravnog nadovezivanja, pa čak i neskrivenog preuzimanja kako na kompozicijskom, tako i tematsko-motivskom i idejnom planu. Ipak, nije bilo posrijedi tek slijepo i nekritičko epigonstvo, nego izraz *dijaloga* koji je u konačnici rezultirao i samosvojnim modifikacijama. Kollárovski tip panslavizma stoga se s pravom može smatrati konstitutivnim elementom hrvatskog preporoda odnosno ilirizma, ali i jednom od idejnih dominanti hrvatske književnosti danog razdoblja. Istovremeno, poezija Kollára, a zatim i Vraza, Preradovića i Kukuljevića Sakcinskog dokaz je iznimno dinamične i bogate interkulturne komunikacije, ali i zorni primjer evolucije jedne ideje koja je, promijenivši sredinu, u nepuna tri desetljeća u pojedinim poetskim konceptualizacijama nadišla kollárovsku deklarativnost i prerasla u otvoren politički program.

Izvori

Kollár, Ján. (1853). O literání vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečími slovanského národu [On the Literary Reciprocity among the Various Tribes and Dialects of the Slavic Nation]. Pešta: autorova naklada. (In Czech.)

Kollár, Ján. (1863). Cestopis druhy a Paměti z mladších let života sepsány [Travelogue II and Memoirs from the Earlier Years of Life]. Spisy Jana Kollára. Díl čtvrtý. Praha: I. L. Kober. (In Czech.)

Kollár, Jan. (1897). Slávy dcera: lyricko-epická báseň v 5 zpěvích [The Daughter of Sláva: A Lyric-Epic Poem in Five Cantos]. Praha: I. L. Kober. (In Czech.)

Kollár, Ján. (1907). Cestopis obsahující cestu do horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841 [A Travelogue Covering a Journey to Northern Italy and Beyond Through Tyrol and Bavaria, with Special Emphasis on the Slavic Population]. Praha: J. Otto. (In Czech.)

Kollár, Jan. (2011). Slávy dcera [The Daughter of Sláva]. Praha: Městská knihovna v Praze. Available at: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/06/49/slavy_dcera.pdf (sccessed October 15, 2025). (In Czech.)

Kukuljević Sakcinski, Ivan. (1848). Slavjanke [Slavic Women]. Zagreb: Franjo Župan. (In Croatian.)

Preradović, Petar. (1846). Pervenci [First Fruits]. Zadar: Demarchi-Rougier. (In Croatian.)

Preradović, Petar. (1921). Slavjanstvu. Pjesma slavjanskog humanizma [To the Slavic World. A Poem of Slavic Humanism]. Split : [Hrvatske knjižare]. (In Croatian.)

Vraz, Stanko. (1863). Djulabije. Ljubezne ponude za Ljubicu [Rose-apples. Loving Offerings to Ljubica]. Zagreb: Matica ilirska. (In Croatian.)

Literatura

[Anonimno]. (1841). Pozdrav Ivanu Kolláru [A Greeting to Ján Kollár]. Danica ilirska [Illyrian Morning Star], 38. 153-154. (in Croatian.)

Barac, Antun. (1954a). Stanko Vraz (1810–1851). In Vraz, S.-Preradović, P. Djela [Works]. Zagreb: Zora. 7-32 (In Croatian.)

Barac, Antun. (1954b). Petar Preradović (1818–1872). In Vraz, S.-Preradović, P. Djela [Works]. Zagreb: Zora. 283-310 (In Croatian.)

Batušić, Nikola. (1997). Ivan Kukuljević Sakcinski. In Kukuljević Sakcinski, Ivan. Izabrana djela [Selected Works]. Zagreb: Matica hrvatska. 11-37. (In Croatian.)

Brešić, Vinko. (2019). Hrvatska književnost 19. stoljeća [Croatian Literature of the 19th Century]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Available at: https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/view/80/129/5897 (accessed October 26, 2025). (In Croatian.)

Ivanković, Katica. (2008). Jan Kollár u *Danici ilirskoj* [Jan Kollár in *Danica ilirska*]. In Ivanković, Katica. Pogledi na češku književnost [Views on Czech Literature]. Zagreb: FF press. 19-25. (In Croatian.)

Ivanković, Katica. (2015). Povijest novije češke književnosti I. Češka književnost u tvorbi nacionalnog identiteta tijekom XIX. stoljeća [History of Modern Czech Literature I: Czech Literature in the Formation of National Identity during the Nineteenth Century]. Zagreb: Disput. (In Croatian.)

Jelčić, Dubravko. (2004). Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne [History of Croatian Literature: A Millennium from the Baška Tablet to Postmodernism]. Zagreb: Naklada Pavičić. (In Croatian.)

Jež, Andraž. (2013). Medbesedilne povezave med Slávy dcero Jana Kollárja in Djulabijami Stanka Vraza [Intertextual Connections between Slávy dcera by Jan Kollár and Djulabije by Stanko Vraz]. Slavistična revija [Slavic Review], 61(4). 605-619. (In Slovenian.)

Kudělka, Viktor. (1974). Kollárův vliv v básnictví Ilyrů [Kollár's Influence in the Poetry of the Illyrians]. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity Studia minora Facultas philosophicae Universitatis Brunensis [Proceedings of the Faculty of Arts of Brno University: Studia Minora, Faculty of Arts, Masaryk University], D 21. 83-98. (In Czech.)

Kukuljević, Ivan. (1841). [Nenaslovljeno] [Untitled]. Danica ilirska [Illyrian Morning Star], 38. 154. (in Croatian.)

Kukuljević Sakcinski, Ivan. (1852). Čèrtice o Janu Kolláru [Notes on Jan Kollár]. Neven, 12. 182-187. (In Croatian.)

Kvapil, Miroslav. (1998). František Ladislav Čelakovský i hrvatska književnost [František Ladislav Čelakovský and Croatian Literature]. In Hrvatsko-češke književne veze [Croatian–Czech Literary Connections]. Zagreb: Matica hrvatska. 242-259. (In Croatian.)

Macura, Vladimír. (1976). Mytologie Slávy dcery [The Mythology of Slávy dcera]. Česká literatura, 24(1). 37-46. (In Czech.)

Milanja, Cvjetko. (1995). Petar Preradović – od romantizma do spiritizma [Petar Preradović – From Romanticism to Spiritism]. Umjetnost riječi [The art of Words], 39(1). 21-37. (In Croatian.)

Opelík, Jiří et al. (2000.) Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce [Lexicon of Czech Literature: Personalities, Works, Institutions], 3/I M–O. Praha: Nakladatelství Academia.

Pohorský, Miloš. (1970). Mladý Jan Kollár (Básník sonetů z roku 1821. Básník a mýtus) [The Young Jan Kollár (The Poet of the 1821 Sonnets: The Poet and the Myth)]. Česká literatura [Czech Literature], 18(2). 124-146.

Stančić, Nikša. (1997). Ideja o „slavenskoj uzajamnosti" Jána Kollára i njezina hrvatska recepcija [The Idea of "Slavic Reciprocity" by Ján Kollár and Its Croatian Reception]. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu [Proceedings of the Department of Croatian History, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb], 30. 65-76. (In Croatian.)

Šabić, Marijan. (2009). Iz zlatnog Praga: češka književnost i kultura u hrvatskoj književnoj periodici 1835. – 1903. [From Golden Prague: Czech Literature and Culture in Croatian Literary Periodicals, 1835–1903]. Zagreb-Slavonski Brod: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet – Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. (In Croatian.)

Šokčević, Dino. (2002). Hrvatska u trokutu mađarsko-hrvatsko-austrijskih odnosa od 1790. do 1918. [Croatia in the Triangle of Hungarian–Croatian–Austrian Relations from 1790 to 1918]. In Švoger, V.-Turkalj, J. (eds.). Temelji moderne hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom" 19. stoljeću [Foundations of Modern Croatia: The Croatian Lands in the "Long" Nineteenth Century]. Zagreb: Matica hrvatska. 561-616. (In Croatian.)

Šmahelová, Hana. (2002). Kollárová vize slovanské vzájemnosti [Kollár's Vision of Slavic Reciprocity]. Česká literatura [Czech Literature], 50(2). 125-148. (In Czech.)

Šrepel, Milivoj. ([1893]). Jan Kollár i Hrvati [Jan Kollár and the Croats]. Vienac [Wreath], 25(29-31). Beč: [izdavač nenaveden]. (In Croatian)

Švoger, Vlasta. (1998). Recepcija Herdera u hrvatskome narodnom preporodu na temelju Danice ilirske [he Reception of Herder in the Croatian National Revival Based on Danica ilirska]. Časopis za suvremenu povijest [Journal of Contemporary History], 30(3). 455-478. (In Croatian.)

Tafra, Branka. (2006). Značenje narodnoga preporoda za hrvatski jezik [The Significance of the National Revival for the Croatian Language]. Croatia et Slavica Iadertina, 2(2). 43-55. (In Croatian.)

Vodička, Felix. (1960). Dějiny české literatury II. (Literatura národního obrození) [History of Czech Literature II (Literature of the National

Revival)]. Praha: Nakladatelství československé akademie věd. (In Czech.)
Wollman, Frank. (1940). Slovanská myšlenka od Dobrovského a Kollára k Masarykovi [The Slavic Idea from Dobrovský and Kollár to Masaryk]. In Mathesius, V. (ed.). Co daly naše země Evropě a lidstvu [What Our Lands Have Given to Europe and Humanity]. Praha: Evropský literární klub. 37-47. (In Czech.)
Živančević, Ivana. (1988). Krakovjak u hrvatskoj i slovenačkoj poeziji [The Krakowiak in Croatian and Slovenian Poetry]. Croatia, XIX(30). 41-52. (In Croatian.)